

HEIDEGGER – NOVOVEKÁ MATEMATICKÁ PRÍRODOVEDA A METAFYZIKA

VLADIMÍR LEŠKO, Ústav humanitných vied PF UPJŠ, Košice

LEŠKO, V.: Heidegger: Modern Mathematical Natural Science and Metaphysics
FILOZOFIA 61, 2006, No 5, p. 347

In Heidegger's philosophical writings on science the problematic of science occupies an important place. There are several periods in Heidegger's articulating this problem. Among the most important are the 1930s, especially his lecture *Modern Mathematical Natural Science*, which is seen by the author of the article as one of the most fundamental Heidegger's works. Divided into two main parts it examines the relationship between the mathematical and metaphysics as well as Descartes' relationship to metaphysics. In his lecture Heidegger showed himself as an excellent analytical philosopher, whose focus is not on historical-philosophical reception of modern natural science (mainly of Descartes' theory), but on an original picture of the rise of modern science and its links with the origins of modern metaphysics as a metaphysics of subjectivity. For Heidegger understanding modern science means also a deep philosophical insight into Descartes' *Rules for the Direction of Our Native Intelligence*. And with this we have but to agree.

Filozofické myslenie M. Heideggera je bytostne späté s teoretickou recepciou vedy od jeho ranej tvorby až po neskoré učenie. Najdôležitejšou skutočnosťou pre túto recepciu bolo to, ako na to správne upozornil F. Novosád, že „celkový pohyb jeho myslenia – prechod od analýzy existenciálneho k tematizácii bytijnno-dejinného – sa odráža i na jeho koncepcii vedy“ ([1], 143). V Heideggerovej tvorbe pred *obratom*, t. j. hlavne vo vrcholnom diele *Bytie a čas*, je veda pochopená a skúmaná „ako jeden z možných spôsobov pobytu ako byť na svete a zaujíma sa predovšetkým o existenciálne motívy genézy vedeckého postoja ku skutočnosti“ ([1], 143). Po *obrate* začína postupne opúšťať tieto pozície, naplno sa začínajú presadzovať rozhodujúce motívy chápania vedy vo vzťahu k *bytiu samému*, a to výrazným spôsobom vedie k celkovej premene vzťahu filozofie a vedy v jeho učení.

Heidegger bol v roku 1930 hlboko presvedčený, že aj filozofia sama sa môže stať vedou. V prednáškovom kurze o *základných pojmoch metafyziky* vyjadril svoj fundamentálny filozofický postoj, ktorý sa snažil postupne realizovať v celej svojej tvorbe. Heidegger veľmi správne vníma, že novoveká filozofia sa od svojich počiatkov snaží získať *status vedy*, ale nepodarilo sa to ani Descartovi, ani Kantovi, ani Hegelovi. Z tejto situácie je možné podľa neho len jedno východisko. Heidegger ho identifikuje takto: „... musíme sústrediť všetky sily na to, aby jedného pekného dňa dosiahla [filozofia – V. L.] tento pokrok. Raz sa postaví na nohy a pôjde overenou cestou vedy – *pre blaho ľudstva* [podč. V. L.]. Vtedy pochopíme, čo je to filozofia“ ([2], 7 a n.).

O dvadsaťpäť rokov neskôr vyjadril svoj rozhodujúci filozofický postoj v prednáške *Čo je to – filozofia?* (1955) v rozvinutej verzii v tejto podobe: „... filozofia určuje najvnútornejší rys západoeurópskych dejín... Západ a Európa, a len Západ a Európa, sú vo svojom najvnútornejšom dejinnom vývoji pôvodne filozofické. Dovedňuje to vznik a moc vied. Vedy mohli dnes vtlačiť špecifický raz dejinám človeka na celej zemi práve preto, že pochádzajú z najvnútornejšieho, t. j. filozofického behu západoeurópskych dejín“ ([3], 110).

Filozofické vyrovnávanie sa s dejinným fenoménom *novovekej matematickej prírodovedy* je predmetom tých najvážnejších teoretických aktivít minimálne od čias I. Kanta a jeho slávnej práce *Kritika čistého rozumu* [4]. Ďalší veľký filozofický pokus, ktorý sa programovo viaže na tento dejinný fenomén, ponúka Husserl vo svojom projekte transcendentálnej filozofie, ktorý je široko koncipovaný v práci *Kríza európskeho ľudstva a transcendentálna fenomenológia* [5]. Je tu uskutočnená veľmi široká analýza možného nového ideálu *univerzálnej filozofie* ([5], 48), ktorého ambíciou sa stalo naplnenie modelu fenomenológie ako vedy – *transcendentálnej fenomenológie*. Od Kantových skúmaní je zrejmé, že *návrat* k novovekej matematickej prírodovede je výrazne fixovaný na hľadanie odpovede na veľmi dôležitú, v istom zmysle strategickú filozofickú otázku: *Ako je možná filozofia (metafyzika) ako veda?* Aj Husserlovou ambíciou je naplniť ideál *univerzálnej filozofie*, ktorý má svoje počiatky na rozhraní renesancie a novoveku v Galileiho pochopení prírody ako *matematického univerza* ([5], 48 a n.).

Heidegger sa v 30. rokoch 20. storočia, podobne ako Husserl v tom istom časovom horizonte, veľmi aktívne vyrovnáva s Kantovou filozofiou (*Kant a problém metafyziky*) a s fenoménom novovekej matematickej prírodovedy v prednáške *Novoveká matematická prírodná veda* [6], ktorá bola súčasťou širšieho komplexu otázok skúmania Kantovej práce *Kritika čistého rozumu* v jeho prednáškovom cykle *Die Fragen nach dem Ding* (1935). Už pri prvom dotyku s touto problematikou je očividné, že východiskom skúmania všetkých uvedených nemeckých filozofov je skutočnosť, že zhodne určujú podstatu novovekej vedy ako *matematickú*. Rozvinutie tejto podstaty je však u každého z nich iné a z toho nevyhnutne vyplývajú aj odlišné pochopenia predmetu filozofie (metafyziky). Kant mohol určiť metafyziku ako *vedu* len potom, čo zistil, ako je možná čistá matematika a čistá prírodoveda ako *veda*, t. j. keď nadobudol presvedčenie, že aj metafyzika ako veda „*má obsahovať apriórne syntetické poznatky*“ ([4], 66). Preto sa pre neho metafyzika stáva hlavne učením o možnostiach a hraniciach ľudského poznania.

Husserl hľadal celý svoj život naplnenie ideálu *filozofie ako vedy*, ako vážnej, prísnej, apodikticky prísnej vedy ([4], 549). Konečne nájdený *úvod* do filozofie, ako sám klasifikuje svoje dielo *Kríza európskeho ľudstva a transcendentálna filozofia*, sa stáva pre neho veľmi veľkým prisľubom nových filozofických aktivít. Husserlove *dodatky* k tomuto dielu však neočakávane znamenajú definitívnu stratu projektu filozofie ako prísnej vedy, lebo odhaľujú neodvratnú skutočnosť, že *idea jedinej filozofie pravdivej osebe* je *preludom* ([4], 146 – 149). Filozofia môže totiž existovať len v pluráli. Ak je to tak, a ono je to skutočne tak, potom nie je možné naplniť ideál

filozofie ako *apodikticky prísnej vedy*.

Heidegger podriaďuje skúmanie fenoménu novovekej matematickej prírodovedy riešeniu svojej *jedinej otázky*, ktorou je *otázka bytia*. Súhlasím s hodnotením F. Novosáda, že Heidegger bol od začiatku svojej tvorby *monotematickým mysliteľom*. Otázku bytia len rozlične varioval, formuloval ju v niekoľkých rozdielnych terminológiách a menil interpretačné pozadie svojho kladenia otázok ([1], 9). Heideggerova prednáška *Novoveká matematická prírodná veda* to skvele ukazuje. Patrí podľa môjho názoru k tomu najlepšiemu, čo kedy Heidegger vôbec napísal. Je brilantnou ukázkou poznania dejinno-filozofických realít s takmer *buldodžou* snahou artikulovať v konfrontácii s dejinno-filozofickým vedením tie najvýznamnejšie filozofické aktivity metafyzickej proveniencie. Heidegger sa v nej prezentuje ako skvelý analytik, ktorý je schopný zachytiť veľmi podstatné skutočnosti fungovania novovekej vedy na základe precízneho poznania fenoménu *vedy* v antike, stredoveku, renesancii, ale zvlášť presvedčivo na príklade matematickej prírodovedy. Zároveň je však tiež zaujímavé, že sa tu u neho začínajú objavovať motívy, ktoré prekračujú horizont akademického filozofovania a pripravuje sa cesta *iným* spôsobom filozofovania, keď naozaj *profesor začína pomaly ustupovať a objavuje sa prorok* ([1], 9).

Základná stratégia Heideggerovej *prednášky* je veľmi hlboko premyslená. Začína charakteristikou novovekej prírodnej vedy v konfrontácii s antickou a stredovekou vedou. Keďže hlavný rozdiel vymedzuje ako *matematický*, je pochopiteľné, že sa v ďalšej časti svojej *prednášky* venuje skúmaniu fenoménu *matematicčna* (*mathesis*). Matematický charakter novovekej prírodnej vedy prezentuje osobitne skúmaním Newtonovho prvého pohybového zákona. Tým si vytvára predpoklady na veľmi plastické odlíšenie gréckej skúsenosti prírody od novovekej (skúsenosť prírody v Aristotelovom a Newtonovom učení) s jemným analytickým skúmaním náuky o pohybe u Aristotela, Newtona o povahe matematického rozvrhnutia (Galileiho pokus s pádom). Vyvrcholením Heideggerovej *prednášky* je objavenie *metafyzického zmyslu matematicčna*, ktorý sa pokúša naplniť predovšetkým skúmaním Descartovho *cogito sum* (ja ako význačné *subiectum*) a rozumu ako najvyššieho princípu (veta o ja, veta o spore).

Z uvedenej prezentácie najdôležitejších problémov Heideggerovej *prednášky* *Novoveká matematická prírodná veda* sa sústredím na skúmanie dvoch najzaujímavejších a filozoficky najdôležitejších problémov – vzťahu *matematicčna* k metafyzike a k Descartovmu určeniu fundamentov novovekej vedy.

1. Matematicčno a metafyzika. Heideggera od začiatku skúmania novovekej matematickej prírodovedy zaujíma rozdiel medzi *antickou a stredovekou vedou*. Oprávnené odmieta zjednodušené predstavy, podľa ktorých novoveká veda vychádza z faktov, kým napríklad stredoveká veda len zo všeobecných viet a pojmov. Tento veľmi deformujúci názor prekonáva stanoviskom, že „na oboch stranách, v starej i novej vede, ide vždy o oboje, o fakty a pojmy; rozhodujúci je však spôsob, ako boli chápané fakty a ako boli aplikované pojmy“ ([6], 77). Heidegger nevidí rozdiel medzi *starou a novou* vedou v tom, že novoveká veda experimentuje a pokúša sa svoje

výsledky aj experimentálne dokazovať. Novoveká veda ako veda o faktoch a experimentálnom výskume je ešte zároveň tradične charakterizovaná ako veda *počítajúca* a *merajúca* výskum. Ale ani v tomto prípade, tvrdí Heidegger, rozdiel medzi nimi nie je taký, ako sa to mnohým bádateľom stále javí. Neuspokojujú ho tri dominantné charakteristiky novovekej vedy (t. j. že ide o vedu o faktoch, vedu experimentálnu a vedu merajúcu). Dôvod tejto nespokojnosti je až príliš očividný. Heidegger ho explicitne formuluje v tom zmysle, že nimi nezachytávame „základný rys nového postoja, ktorý vedenie zaujíma k veciam“ ([6], 78). Aký má byť teda vzťah vedenia k veciam? Heideggerova odpoveď je jednoznačná: „Ten musí spočívať v tom, čo vládne v základnom pohybe vedy ako takej, rovnako pôvodne udávajúc smer: pracovné zaobchádzanie s vecami a metafyzické rozvrhnutie vecnosti vecí“ ([6], 78). Ak je to tak, potom rozhodujúcou úlohou filozofa je zachytiť tento základný rys. Ale ako ho máme zachytiť? Heidegger uvádza, že základný charakter novovekého postoja vedenia je vyjadriteľný nespochybniteľne – „nový nárok vedenia je *matematický*“ ([6], 78). Potom je pochopiteľné, že Heidegger formuluje rozhodujúcu otázku v tejto podobe: Čo tu vlastne znamená *matematika* a *matematický*? Odpoveď určite nie je jednoduchá. Heidegger nechce odpovedať na túto otázku na základe matematiky samej. Ak by sa o to pokúsil, dopustil by sa veľkého omylu. Tento omyl by vyplynul podľa neho z toho, že matematika „je sama len určitým vyformovaním matematická“ ([6], 78).

Kým ešte pre Husserla rozhodujúcim problémom, na ktorý viaže svoje chápanie základných problémov novovekej matematickej prírodovedy, je status *jednoty vedy*, pre Heideggera sa týmto rozhodujúcim problémom stáva *otázka bytia*, t. j. základný problém *metafyziky*. „Matematicko sa týka vecí, a to v nejakom určitom ohľade. Otázkou o matematicko sa pohybujeme v našej vedúcej otázke *Čo je vec?* V akom ohľade berieme veci, keď sa na ne pozeráme matematicky a z tohto hľadiska o nich hovoríme?“ ([6], 79).

Heidegger radikálne odmieta tradičnú predstavu o matematicko, ktorá ju spája hlavne s číslami. Aj keď súvislosť medzi číslami a matematickom je až príliš evidentná, predsa by sme ju nemali chápať ako rozhodujúcu. Otázka *Čo je matematicko samé?* je podľa neho pochopiteľná len tak, že ho pochopíme vo vzťahu k veciam. Pochopiť, čo je matematicko, znamená uvedomiť si, že sa pohybujeme v rámci jednej z najdôležitejších filozofických otázok, otázky – *Čo je vec?* „Čo je matematicko samé, že niečo také ako čísla musia byť pochopené ako niečo matematické a je prevažne ako matematicko predstavené? *Mathesis* znamená učenie sa; *mathemata* to, čomu sa možno naučiť. Podľa toho, čo bolo povedané, sú teda týmto pomenovaním mienené veci, pokiaľ sa im možno naučiť. Učiť sa – znamená istý spôsob brania a osvojovania“ ([6], 80).

Heidegger si až príliš dobre uvedomuje, že nie každé branie je učením, preto osobitne zdôrazní, že pôvodné učenie je také „branie, v ktorom berieme na vedomie, čo je vec vôbec... Práve toto branie na vedomie je vlastne podstata učenia, *mathesis*. *Mathemata*, to sú veci, pokiaľ ich berieme na vedomie, a ako to ich berieme na vedomie, ako čo je už vlastne vopred známe, teleso ako to, čo je telesné, na rastline to

rastlinné, na zvierati to zvieracie, na veci vecnosť atď. Toto vlastné učenie je tak nanajvýš pozoruhodné branie, branie, pri ktorom ten, kto berie, berie len to, čo už má v základe“ ([6], 82).

Uvedené myšlienky jasne naznačujú, že základný problém pochopenia toho, čo je matematické, až príliš hlboko súvisí s najdôležitejšou otázkou Heideggerovej filozofie. Touto otázkou je otázka *Čo je to vec?* „Pýtame sa neuhýbajúc stále len na *tú istú*, čo sa týka úžitku každému zrejmu, *nepotrebnosť*: čo je vec, čo je nástroj, čo je človek, čo je umelecké dielo, čo je štát, čo je svet“ ([6], 83). Matematické sa stáva pre Heideggera tým *na veciach*, čo už vlastne poznáme, čo sa teda nezískava až z vecí, ale je to výsledok toho, čo si sami istým spôsobom už prinášame so sebou. A je to starý filozofický problém, ktorý formuluje už Sokrates, ktorý podľa neho neriešil nijakú inú otázku, len otázku *Čo sú veci?* Aj keď nemusíme v tejto veci s Heideggerom súhlasiť, predsa sa len ukazuje, že nesporne už v antickej filozofii sa formulujú filozofické otázky, ktoré pretrvávajú a nemôžu nepretrvávať až do súčasnosti. Platónova artikulácia dôležitosti matematiky (geometrie) pre pochopenie filozofickej recepcie skutočnosti sa stáva aj pre Heideggera v skúmanej štúdii neotrasiteľným východiskom. Heidegger je presvedčený, že napriek dvojznačnosti výrazu *matematické* („1. to, čomu sa možno charakterizovaným spôsobom a len ním naučiť, 2. spôsob učenia postupu a postup sám“) je práve matematické tým, čo je *zjavné na veciach*. V tejto *zjavenosti* sa už potom dôrazne pohybujeme a zakúšame veci ako veci a ako také veci. „Matematické je ono základné postavenie k veciam, v ktorom si veci pred seba berieme z hľadiska toho, ako čo sú nám už dané, dané byť musia a majú. Matematické je preto základný predpoklad vedenia o veciach“ ([6], 84).

Uvedomiť si túto skutočnosť znamená nevyhnutne prejsť okrem iného aj k netradičnému typologickému chápaniu základných *akademických* disciplín vo vzťahu k fakultám, na ktorých sa vyučujú, akými sú napr. *matematika a filozofia*. Heidegger môže potom tvrdiť, že matematika nie je prírodovedou a filozofia nie je žiadnou duchovnou vedou. „Filozofia patrí svojou povahou na filozofickú fakultu práve tak málo, ako matematika na prírodovedeckú. Že sa teraz filozofia a matematika zaopatrujú týmto spôsobom, zdá sa byť len vadou krásy alebo nedopatrením v zozname prednášok. Ale možno, že je to tiež niečo celkom iné – a sú ľudia, ktorí o takýchto veciach aj premýšľajú –, totiž známka toho, že odôvodnená a ujasnená jednota vedy už neexistuje, že táto jednota už nie je nevyhnutnosťou ani problémom“ ([6], 79).

Heidegger hľadá *základnú podmienku* skutočnej schopnosti vedenia i vedenia samého a nachádza ho v poznaní *základných predpokladov všetkého vedenia*. Matematické sa mu stáva „základným predpokladom *akademickej práce*“ ([6], 85). Heidegger zaujato hľadá v celej svojej štúdii hlbšie základy pre matematické, lebo to je podľa jeho presvedčenia jeden zo základných rysov novovekého myslenia. Zdá sa, že práve takéto *zaujaté hľadanie* je heideggerovsky pochopiteľné, len ak si dostatočne uvedomíme túto jeho pozíciu: „Každá podoba myslenia je však vždy len výkon a následok toho ktorého spôsobu dejinného pobytu na svete (*Dasein*), toho ktorého základného postavenia k bytiu vôbec a k spôsobu, ako jestvujúcno ako také je odhalené, t. j. k pravde“ ([6], 101). Heidegger si myslí, že ak túto skutočnosť nebudeme

v našom skúmaní dostatočne aplikovať, tak nemôžeme pochopiť, čo je matematické, a teda ani pochopiť *tvárnosť* novovekého metafyzického myslenia, ktorá mohla a musela viesť k takému veľkému filozofickému dielu, akým bolo napr. Kantovo dielo *Kritika čistého rozumu*. V tejto súvislosti však treba pripomenúť Gadamerovo stanovisko, ktoré veľmi presne charakterizuje Heideggerov spôsob *narábania* s dejinami filozofie: Lipne na ňom „násilnosť mysliteľa, ktorý je poháňaný svojimi vlastnými otázkami a ktorý sa neustále usiluje spoznať seba samého“ ([8], 307).

Heideggera zaujíma predovšetkým problém *metafyzického zmyslu matematického* – preto, lebo chce dostatočne hlboko vnímať jeho význam pre novovekú metafyziku. Odpovedať na tento problém sa pokúša jeho rozčlenením na dve otázky: „1. Aký nový základný postoj ľudského pobytu na svete sa ukazuje v nástupe vlády matematického? 2. Akým spôsobom matematické, ktoré zodpovedá svojej vlastnej vnútornej tendencii, núti pobyt k tomu, aby vystúpil až k metafyzickému určeniu seba samého?“ ([6], 102). Pre Heideggera sa stáva dôležitejšou druhá otázka. Prvej venuje iba stručné vysvetlenie. Je však napriek svojej *stručnosti* veľmi zaujímavé, preto si ho všimneme. Keďže matematické ako základný rys myslenia sa objavuje až v novoveku vzniká otázka, čo bolo pred ním. Heidegger na to odpovedá jasne: Predtým „platila za smerodajnú pravdu pravda cirkvi a viery. Získavanie vlastného vedenia o jestvujúce uskutočňovalo sa vysvetľovaním prameňov zjavenia, Písma a cirkevnej tradície. Inak nazhromaždené skúsenosti a získané znalosti začleňovali sa akoby samy od seba do tohto rámca. Lebo neexistovalo v podstate žiadne svetské vedenie“ ([6], 102).

Heidegger si dovoľuje hodnotiť uvedené skutočnosti v tom zmysle, že z hľadiska dejín vedy nie je potom rozhodujúce to, či celá pravda prirodzeného vedenia bola meraná nadprirodzeným vedením, ale že bez ohľadu na takéto meranie nedospeľo prirodzené vedenie samo zo seba k nijakému svojbytnému zdôvodneniu a rázu. V tom sa určite Heidegger zhoduje napríklad aj s Hegelovou analýzou stredovekého myslenia v jeho *Prednáškach o dejinách filozofie*. Heidegger však tvrdí, že už v samej povahe matematického rozvrhnutia (rozvrhu) „je obsiahnutá svojrázna vôľa k novému utváraniu a sebazdôvodnenie formy vedenia ako takej“ ([6], 102). Negatívnym dôsledkom matematického rozvrhnutia je odluka od zjavenia a vôbec odmietnutie tradície ako určujúceho sprostredkovania vedenia. Ba čo viac, Heidegger naznačuje, že „v matematickom rozvrhnutí nie je obsiahnuté len oslobodenie, ale zároveň nová skúsenosť a utváranie samej slobody, t. j. sebou samým prebratej väzby... Podľa tejto vnútornej tendencie oslobodenia k novej slobode núti matematické zo seba k tomu, aby si kladlo svoje vlastné bytostné určenie ako základ seba samého a následkom toho všetkého vedenia“ ([6], 102 – 103).

Tým však ešte nie je vyjadrené stanovisko k charakteru vzniku novovekej metafyziky z ducha matematického. Je viac ako pochopiteľné, že Heidegger musí artikulovať predovšetkým pozíciu, ktorá jasne deklaruje, že „matematika sa nemohla stať meradlom filozofie tým, že matematické metódy boli len vhodne zovšeobecnené a potom prenesené na filozofiu“ ([6], 103). Ak to bolo tak, potom vzťah novovekej prírodnej vedy, novovekej matematiky a novovekej metafyziky nie je vzťahom vonkajškovým,

ale čímsi veľmi hlbokým a bytostným. Je to naozaj tak, tvrdí Heidegger, lebo z matematična v širokom zmysle slova ako z *koreňa* vzišli. To však zároveň určuje jasnú pozíciu pre novovekú metafyziku v rámci uvedených troch teoretických aktivít, lebo práve ona siaha najširšie – *na jestvujúcno vcelku* –, ale tým, že metafyzika zároveň siaha aj najhlbšie – *na bytie jestvujúcna ako takého* –, „musí práve metafyzika svoj matematický základ a pôdu vyhlbiť až na skalnaté dno“ ([6], 103). No ako jasne ukáže ďalší Heideggerov filozofický vývoj, aj takéto nehybné *skalnaté dno* sa dá výrazne do pohybu a ukáže sa len ako dôležitá *epizóda* pri hľadaní odpovede na základnú metafyzickú otázku.

2. Descartes a novoveká veda. Heideggerova interpretácia Descartovho učenia ako fundamentu novovekej vedy je v skúmanej štúdii *Novoveká matematická prírodná veda* snád' tým najcennejším, čo vôbec máme zachované z jeho celoživotného diela. Od začiatku oprávnenne odmieta tradičnú *melodramatickú* historku o Descartovi a jeho filozofii. Táto historka totiž *rozpráva* o tom, že kým stredoveká filozofia bola výlučne pod vplyvom teológie a sústred'ovala sa iba na pseudošpekulatívny rozbor pojmov a komentovanie tradičných názorov a téz, ako celok ustrnula v školskom vedení, ktoré nebolo schopné tvoriť nové námety vo filozofii ani vo vede. Descartes podľa tejto historky oslobodzuje filozofiu z jej nedôstojného postavenia tým, že začína o všetkom pochybovať. Ale zároveň jasne pochopil, že aj pochybovanie samé má svoje hranice, t. j. keď pochybujem, teda som ja, ktorý pochybujem. Tak sa prišlo na to, že *ja* – ľudská subjektivita – je vyhlásená za ústredný bod myslenia. „Táto historka o Descartovi, ktorý prišiel a pochyboval, a tým sa stal subjektivistom, a tak založil teóriu poznania, podáva síce obvyklý obraz, ale je to v najlepšom prípade zlý román – len nie história, v ktorej sa ukazuje pohyb bytia“ ([6], 104).

Heideggerovi ide teda o hľadanie takej histórie, v ktorej *sa ukazuje pohyb bytia*. To nesmieme stratiť zo zreteľa, ak máme správne pochopiť jeho vyrovnávanie sa s fenoménom novovekej filozofie a vedy. Descartovo hlavné dielo *Úvahy o prvej filozofii* hodnotí ako prelomové nie preto, lebo sa zásadným spôsobom rozchádza s predchádzajúcou filozofickou tradíciou (hlavne stredovekou), ale predovšetkým preto, že chce „obnoviť otázku bytia jestvujúcna, vecností vecí, substancie“ ([6], 105). Zaujímavosťou je zároveň to, že sa to uskutočňuje v časovom horizonte, keď sa už takmer celé storočie vehementne hlási k slovu *matematicko* ako základná črta novovekého myslenia. Podľa Heideggera práve v tejto črte nenachádzame nijaký skepticizmus, žiadne východisko z ja a nijakú subjektivitu. Ide skôr o opak toho všetkého. „Preto vášň nového myslenia a bádania smeruje k tomu, aby sa tento základný postoj, zo začiatku len temný, neujasnený, nárazovo prenikajúci dopredu a sám seba často chybne vysvetľujúci, ujasnil a rozvinul vo svojej najvnútornejšej povahe. To však znamená: Matematicko chce v zmysle svojej vlastnej vnútornej požiadavky zdôvodniť samé seba; chce sa samo výslovne vypracovať ako meradlo *všetkého* myslenia a určiť pravidlá, ktoré z toho vyplývajú“ ([6], 105).

Nemôžem nesúhlasiť s týmto Heideggerovým hodnotením. Naozaj platí, že ak by sa Descartes pred svojou slávnou *Rozpravou o metóde* a filozoficky neopakova-

teľnými *Úvahami o prvej filozofii* nebol tak hlboko vyrovnával s otázkami matematiky, určite by sa boli veľmi obťažne rodili (ak by sa boli vôbec zrodili) jeho filozofické názory. Heideggerovo uvažovanie o Descartovom učení ako učení, ktoré sa dotýka nielen celku jestvujúcna, ale aj *vedenia* o ňom, je nevyhnutne spojené s úvahami o *metafyzike* aj preto, lebo sa podstatne podieľa na úvahách o matematickne. „Tento rovnako pôvodný postup v smere založenia matematickna a v smere úvah o metafyzike charakterizuje Descartovo základné filozofické stanovisko na prvom mieste“ ([6], 105). Túto pre Descarta takú dôležitú skutočnosť, ktorá zakladá možnosť vôbec historicky sa priblížiť k správneľmu chápaniu jeho filozofie, Heidegger perfektne určuje. V tom jedinom môžem s Heideggerom bezvýhradne súhlasiť, lebo každý, kto si dal námahu pramenne zvládnuť a premyslieť Descartovo dielo, to musí uznať. A dostatočne presvedčivo to podľa Heideggera dokladá Descartov nedokončený raný spis *Pravidlá na vedenie rozumu*: „1. *Regulae* – základné a vedúce tézy, v ktorých sa matematickno podrobuje samo svojmu vlastnému bytostnému určeniu; 2. *ad directionem ingenii* – založenie matematickna takým spôsobom, aby sa samo vcelku stalo meradlom pre bádaľujúceho ducha“ ([6], 106).

Heideggerovi sa javia samotné termíny *pravidlo* a *slobodné určenie ducha* ako už čisto titulovo základná *matematicko-metafyzická* tendencia, ktorá vrcholí v myšlienke *univerzálnej vedy* (*scientia universalis*) – *mathesis universalis*. Pre Heideggera je tento Descartov raný spis dôležitý práve preto, lebo je v ňom vyjadrený *novoveký pojem vedy*. „Len ten, kto tento bezohľadne triezvy spis skutočne a dlho premyslel až do jeho najhlbších a najchladnejších zákutí, má predpoklad na to, aby dospel k tušeniu o tom, čo sa odohráva v novovekej vede“ ([6], 106) [kurzíva V. L.]. Je to tá najdôležitejšia pravda o Descartovom diele, ale, a to je to najdôležitejšie, nielen o poznaní jeho miesta v procese konštituovania novovekej vedy. Za tento objav, za takéto filozofické hodnotenie Descarta patrí Heideggerovi najvyššie možné ocenenie. Uvedený Descartov spis (*Pravidlá na vedenie rozumu*) je však zároveň spisom, ktorý otvára priestor interpretačného tušeniu Descartovho učenia vôbec, teda aj jeho *prvej filozofie* – metafyziky. Domyslenie práve tejto rozhodujúcej skutočnosti do konca umožňuje vôbec prekonať *melodramatické* pseudointerpretácie Descartovej filozofie. A to sa nepodarilo ani Heideggerovi. Dôvod je viac ako zrejľný. Heideggerovi ide hlavne o riešenie jeho vlastných filozofických problémov a Descartes je tu len *podnetom*, ktorý mu pomáha lepšie ich dovidieť. Preto celá jeho ďalšia interpretácia už pokračuje v *tradičnom* heideggerovskom duchu objavovania *opravdivých dejín zjavnosti bytia*. Je to síce interpretácia filozoficky veľmi *chytrá*, ale je neodškriepiteľné, že tu nie je primárnym problémom adekvátne historicko-filozoficky vysvetlieť Descartovu filozofiu.

Heidegger podrobuje hlbokému teoretickému skúmaniu predovšetkým pravidlá III, IV a V, ktoré najvýraznejšie prezentujú základné tendencie novovekej vedy. Ak by som to mal vyjadriť čo najobjektívnejšie, Heidegger sa nemýli, keď práve uvedené pravidlá označuje za tie, ktoré najvýraznejšie vyjadrujú ducha novovekého vedeckeľho myslenia. Ide o pravidlá, ktoré veľmi jasne určujú miesto *metódy* v komplexe vedy. „Metóda nie je jeden kus výbavy vedy medzi inými, ale základný fond, z kto-

rého sa až určuje, čo sa môže stať predmetom a ako sa to stane predmetom“ ([6], 107). Heideggera potom osobitne zaujíma hlavne problém, ako Descartove úvahy o matematické ovplyvnili rozchod s *tradičnou metafyzikou* a ako sa vlastne potom určoval ďalší chod i podoba novovekej filozofie.

Heidegger sa určite nemýli, keď tvrdí, že k povahe matematická ako rozvrhnutia patrí axiomaticko. Vyjadrenie a usporiadanie základných téz (axióm), na ktorých je budované ďalšie učenie v nahliadnuteľnej postupnosti, je nesporne Descartovým zámerom. Ak však má matematicko ako *mathesis universalis* zdôvodňovať a zároveň aj utvárať všetko vedenie, tak je určite nevyhnutné, aby sa stanovili význačné axiomy. Heidegger vidí tieto axiomy správne v tom zmysle, že musia byť absolútne prvé, v sebe a zo seba nahliadnuteľné čiže evidentné a v tejto evidentnosti jednoznačne isté. Lebo je nespochybniteľné, že práve táto istota spolurozhoduje o ich pravde. Potiaľ môžeme s Heideggerom úplne súhlasiť. Vzápätí však pridáva niečo, čo u Descarta nemôžeme nikde nájsť: „Najvyššie axiomy musia ako úplne matematické stanoviť vopred o jestvujúcne vcelku, čo je ako jestvujúce a čo znamená byť, odkiaľ a ako sa určuje vecnosť vecí“ ([6], 107). Je to ďalšia skvelá ukážka *heideggerovského* čítania Descartovej filozofie. Metafyzicko-ontologické konzekvencie sú v tomto prípade už výlučne problémami, ktoré sú vlastné Heideggerovmu učeniu.

Heideggerov spôsob recepcie axióm vedie k odhaleniu veľkého významu *vety*. Podľa jeho slov doposiaľ „bola veta braná len ako čosi také, čo sa naskytlo takmer samo od seba. Jednoduchá veta o jednoducho pred nami ležiacich veciach obsahuje a uchováva to, čo sú tieto veci. Veta sa vyskytuje tak ako veci, je to vyskytujúca sa schránka bytia“ ([6], 108). Heidegger si veľmi dobre uvedomuje, že ak základný postoj je manifestovaný ako matematický, nie sú preň rozhodujúce vopred existujúce veci. Preto aj *veta*, ktorá tu má byť vodidlom, nemôže byť ľubovoľná. Ide teda o to, aby sa našla téza ako základné kladenie všetkého kladenia, veta, „v ktorej to, o čom vypovedá, *subiectum* (*hypokeimenon*), nie je len prijaté odinakiaľ. Podmet musí ako taký z tejto pôvodnej vety samej až vyplynúť a byť kladený. Len tak je toto *subiectum* ono *fundamentum absolutum*, niečo kladené rýdzo z vety ako takej, z matematická ako takého, základ, *basis*, a ako také *fundamentum absolutum* je zároveň *inconsum* a následkom toho nedotknuteľnej pochybnosti absolútne isté“ ([6], 108).

Keďže sa matematicko podľa Heideggera stáva v Descartovom učení *princípom všetkého vedenia*, musí nevyhnutne byť všetko predchádzajúce myslenie spochybnené. Z toho aj vyplýva nevyhnutnosť pochopiť, že Descartes nezačal pochybovať o predchádzajúcom vedení preto, že by bol skeptikom, ale musel začať pochybovať, lebo vychádzal z matematická a hľadal neotrasiteľný podklad všetkého vedenia. Heidegger tvrdí, že tu už nejde len o to, nájsť *základný zákon pre prírodu*, „ale prvú a najvyššiu axiому pre bytie jestvujúca vôbec“ ([6], 108). Až tým, že myslenie myslí samo seba, stáva sa matematické čiže je bránim na vedomie toho, čo už máme. Z toho sa dá jasne dopovedať, že *myslenie je vždy ja myslím – ego cogito*.

Heidegger chápe formuláciu *ja som* (*sum, cogito sum*) ako formuláciu, v ktorej je obsiahnutá najvyššia istota. Určite s tým môžeme súhlasiť. Ja, ktoré kladie samo seba, je evidentne predpokladané ako to, čo tu jestvuje ako jestvujúcno. Ak Heideg-

ger píše, že „*sum* nie je dôsledok myslenia, ale naopak, je jeho základom“ ([6], 109), tak to treba zobrať dostatočne vážne, aby sme neupadli do zbytočných problémov. Zdá sa, že na jednej strane práve takéto určenie *sum* umožňuje realizovať aj kritiku tých filozofických učení (osobitne Husserla), ktoré si nevšimli, že charakter *ego* je prioritne určený ako *prítomné jestvujúcno*. Namiesto toho sa dosť často určovala a určuje aj dnes subjektivita subjektu z *jastva* „ja myslím“. Heidegger preto konštatuje, že „toto ja, ktoré bolo na základe matematického povýšenie na význačné *subiectum*, nie je svojím zmyslom vôbec nič *subjektívne* v zmysle nejakej náhodnej vlastnosti práve tohto zvláštneho človeka. Tento v *ja myslím* význačný *subjekt*, ja, platí za niečo subjektivistické až potom, keď jeho povaha už nie je pochopená, t. j. vyvinutá z jeho bytostného pôvodu“ ([6], 109).

Heidegger si oprávnenne všimá, že pred Descartom slovo *subjekt* označovalo to, čo sa viazalo na vyskytujúcu sa vec čiže objekt. A práve slovo *objekt* znamenalo osobitne v stredovekom jazyku to, čo dnes rozumieme pod slovom *subjektívne*. Táto radikálna dejinná zmena významu týchto slov nie je podľa neho len záležitosťou nejakého jazykového úzu. Ide podľa neho o zásadnú prevratnú premenu „ľudského pobytu na svete, t. j. svetliny bytia jestvujúcna, na základe vlády *matematického*. Je to obyčajnému oku nutne skrytá časť cesty opravdivých dejín, ktoré sú vždy dejinami zjavenosti bytia – alebo vôbec ničím“ ([6], 110). Heidegger v tejto chvíli postavil celý problém pochopenia Descartovej misie do hraničnej kontrapozície, ktorú v ďalšom vývoji naplní takmer absolútne v pozícii – *alebo vôbec ničím*.

Heideggerovo zdôraznenie tézy, že *myslenie* (*výrok*, *logos*) je vodidlom pri určení bytia a že *ja* sa stáva *mocou* pri základnom zdôvodňovaní všetkého vedenia bytostným určením človeka, má viesť k tomu, že sa osobitne zdôrazní ja, čím sa dostane *rozumnosti a rozumu* takého výrazného prednostného postavenia, aké sa doteraz v dejinách myslenia nevyskytlo. „Rozum je teraz spolu s *cogito sum* kladený *výslovne* a v zhode so svojou vlastnou požiadavkou ako prvý základ všetkého vedenia a ako vodidlo všetkého určovania veci vôbec“ ([6], 110). *Rozum, ja myslím*, to je podľa Heideggera najvyššia axióma, vodidlo a aj *tribunál* všetkého určovania bytia. „V tom, že matematické ako axiomatické rozvrhnutie kladie samo seba ako smerodajný princíp vedenia, je založené kladenie, myslenie ako *ja myslím*, veta o ja. *Ja myslím* znamená: vyhýbam sa protirečeniu, riadim sa vetou o spore“ ([6], 111).

Heidegger je snáď práve v tejto súvislosti najviac napadnuteľný pre svoju interpretáciu Descartovho východiska filozofovania. Nevšimol si totiž, že Descartes pod myslením nerozumie iba základný akt sebaopotvrdzovania *rozumu*. Určite nie je náhoda, že v práci *Úvahy o prvej filozofii* nie je prítomný najznámejší Descartov výrok *Cogito ergo sum*, ale len formulácia *Ego sum, ego existo*. Ak si uvedomíme túto skutočnosť a jej previazanosť s určením toho, čo je *myslenie*, ako to Descartes vyjadruje v *Princípoch filozofie*, že totiž *myslením* rozumie „všetko, čo sa v nás deje tak, že sme si toho vedomí bezprostredne z nás samých“ ([9], 49), a že teda do myslenia zaraďuje nielen *rozumenie*, ale aj *chcenie*, *predstavovanie*, ale aj *vnímanie*, tak nemôžeme urobiť taký záver, aký urobil Heidegger. „Veta o ja a veta o spore pochádzajú z povahy samého myslenia tak, že sa hľadá len na povahu tohto *ja myslím* a to,

čo je v nej a len v nej obsiahnuté. *Ja myslím* je rozum, je jeho základný akt. Čo je čerpané len z *ja myslím*, je získané len z rozumu samého. Rozum je, takto pojatý, čisto sebou samým, je to čistý rozum“ ([6], 111).

Hľadať v Descartovom učení kategóriu *čistého myslenia* – *čistého rozumu* je síce možné, ale nie je to historicko-filozoficky opodstatnené. Je to až tradícia nemeckeho transcendentálneho filozofovania, tradícia filozofického hľadania *sebauvedomenia*, ktorá vrhá svoj *filozofický tieň* až na počiatok novovekého filozofovania. Túto tradíciu pred Heideggerom zvlášť rozvinul Husserl vo svojej fenomenológii. Ale práve fenomenológia napriek evidentnej snahe vrátiť sa k nepochopenému Descartovmu objavu *ego*, ako to deklaroval Husserl vo svojich *Karteziánskych meditáciách*, mala by byť dostatočným príkladom na to, aby sa Descartov prínos do dejín filozofie nevnímal jednostranne v oblasti *čistého myslenia*, len v oblasti *egológie*. Tu stále ostáva v platnosti Patočkovo stanovisko: „Ale čo znamená *cogito cogitans*, ktoré tak jedine je schopné poskytnúť kritérium nepochybného poznania, vo svojej nereflektovanosti? Táto otázka Descarta nezaujala, na ňu nie je u neho odpoveď; *cogito* je u Descarta neanalyzované“ ([10], 38).

Záver Heideggerovej štúdie *Novoveká matematická prírodná veda* je jasne smerovaný k potvrdeniu neoddeliteľnej *väzby* medzi matematickom a metafyzikou, lebo axiómy pochádzajú z rozumu a ako také sa stávajú *axiómami opravdivého vedenia*, t. j. filozofie, metafyziky. „Axiómy z číreho rozumu sú axiómy čistého rozumu. Čistý rozum, takto pochopený *logos*, veta v tejto podobe sa stávajú vodidlom a smernicou metafyziky, t. j. tribunálom určujúcim bytie jestvujúcna, vecnosť vecí. Otázka o veci je teraz zakotvená v čistom rozume, t. j. v matematickom rozvinutí jeho princípov“ ([6], 111 – 112). Záver je síce heideggerovsky efektný, ale ťažko ho možno aplikovať na skutočné Descartovo dielo, resp. skutočný vzťah novovekej vedy (matematiky) a filozofie. A ako to neskôr *dokáže* aj sám Heidegger, postupne budú závery tejto štúdie z roku 1935 ustupovať do úzadia, lebo analytický spôsob filozofovania bude nahradzovaný *prorockým* spôsobom.

Heideggerova filozofia po *obrate* je budovaná na predpoklade *dejinných premien* v chápaní bytia a v bytostnom určení pravdy. Je preto pochopiteľné, že sa nevie *naladiť* na hlas bytia jestvujúcna bez dejín filozofie ([7], 158 a n.). Pozícia, ktorú takto Heidegger zaujal, bola pozíciou *absolútneho pozorovateľa*. Práve takáto pozícia prináša so sebou neprekonateľné prekážky. To okrem iného potvrdzuje aj H. G. Gadamer. Heidegger zašiel na konci svojho života podľa neho až tak ďaleko, že už nepoužíval ani slovo filozofia, lebo úloha *zavŕšiť* metafyziku ako formu pojmového myslenia, ktorá bola založená v starovekom Grécku Platónom a Aristotelom, smerujúcu k nejakým „novým horizontom budúcnosti, bola pre neho neriešiteľná“ ([11], 86). Heideggerova otázka otázok filozofie – *Čo je bytie?* – ostala teda aj najväčším metafyzickým mysliteľom nedoriešená. Potom aj vzťah matematická a metafyziky, ako ho formuloval Heidegger, je, zdá sa, o niečom inom. To rozhodujúce však predsa len Heidegger artikuluje dostatočne presne a za to mu patrí naše trvalé uznanie: *Ak chceš porozumieť duchu novovekej vedy, musíš sa hlboko ponoriť do Descartovej práce Pravidlá na vedenie rozumu*. A na to by sme nemali veru nikdy zabudnúť.

LITERATÚRA

- [1] NOVOSÁD, F.: *Pozvanie k Heideggerovi*. Bratislava 1995.
- [2] HEIDEGGER, M.: Grundbegriffe der Metaphysik. In: HEIDEGGER, M.: *Gesamtausgabe* II. Abteilung: *Vorlesungen 1923 – 1944*. Bd. 29/30. Frankfurt a/M.: V. Klosterman 1983.
- [3] HEIDEGGER, M.: Co je to – filosofie? In: HEIDEGGER, M.: *Básnický bydlí člověk*. Praha: Oikúmené 1993.
- [4] KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava 1979.
- [5] HUSSERL, E.: *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha 1972.
- [6] HEIDEGGER, M.: Novověká matematická přírodní věda. In: *SciPhi*, 1994, č. 6.
- [7] LEŠKO, V.: *Filozofia dejín filozofie*. Prešov 2004.
- [8] GADAMER, H. G.: Die Geschichte der Philosophie. In: GADAMER, H.-G.: *Gesammelte Werke*. Bd. 3, Tübingen 1987.
- [9] DESCARTES, R.: *Principy filozofie*. Bratislava 1986.
- [10] PATOČKA, J.: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha 1992.
- [11] GADAMER, H. G.: Evropa a Oikúmene. In: *Filosofický časopis*, 44, 1996, č. 1.

Príspevok vznikol v Ústave humanitných vied Prírodovedeckej fakulty UPJŠ v Košiciach ako súčasť grantového projektu VEGA 1/2500/05.

prof. PhDr. Vladimír Leško, CSc.
Ústav humanitných vied
Prírodovedecká fakulta UPJŠ
Moyzesova 16
040 01 Košice
SR